

Tidseininga *fimt*, eller fem dagar, og teorien om den germanske femdagarsveka

Av Jørn Øyrehagen Sunde og Else Mundal

Sjølv om kjeldene ikkje gjev grunnlag for å konkludera sikkert, argumenterer vi i denne artikkelen for at veka, som ei grunnleggjande tidseining, på det nordiske, og germanske, området opphavleg var fem dagar lang. Kjeldegrunnlaget for eldre nordisk historie er som oftast nedskrive tidlegast på 1100- og 1200-talet. Likevel finn vi i *Íslendingabók* og i norrøn dikting klare indikasjonar på at det har funnest ei femdagarsveke, i alle høve på andre sida av 1000 års-skiftet. Men det er femdagarsfristen i lovene som sterkest indikerer eksistensen av ei femdagarsveke. I Landslova av 1274 og i alle eldre rettstekstar er fem ei grunnleggjande tidseining. Femdagarsveka kunne knyttast til både måne- og solsyklusen. Sjudagarsveka var nok kjend i Noreg alt i heidensk tid, og ho kunne knyttast til syklusen for flo og fjøre. Ho fekk i alle høve innpass med kristninga fordi ho òg var ei grunnleggjande teologisk og liturgisk tidseining. Det er difor påfallande at sjudagarsveka knapt er nytta som tidseining i desse eldre rettstekstane. Derimot finn vi ordningar som skal avhjelpa at bruk av femdagarsfristen kan gjera at rettsforhandlingar fell på søndag, noko som elles ville koma i konflikt med heilagdagshaldet. Fem er likevel i mindre grad nytta som tidseining i Landslova av 1274 enn i eldre rettstekstar.¹

Innleiing

I glossariet til *Norges gamle Love* (NGL V) seier Ebbe Hertzberg om *fimt* at dette er “de ældste germanske folkeslags uge” (Hertzberg 1895: 188). Troels Frederik Troels-Lund kjem inn på tidsrekning i verket *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Århundrede, Trettende Bog: Livsbelysning* (Troels-Lund 1969 [1898]: 18). Han ser femdagarsveka som ei opphavleg tids-

1 Forfattarane takkar redaktøren av *Maal og Minne*, Ingvil Brügger Budal, og ein anonym lesar for gode råd og konstruktive kommentarar.

rekning hjå mange folkeslag, og meiner at dette også var den eldste tidsrekninga i Norden.² Leiv Heggstad seier i den reviderte utgåva av *Gamalnorsk ordbok* frå 1930, under oppslagsordet *fimt*, at tydinga er “tid på fem dagar (som truleg var lengdi på ei gamal veka)” (Heggstad 1930: 152). Denne forklaringa på ordet er det halde fast på i alle seinare utgåver av denne standardordboka for norrønt språk. Johan Fritzner knyter ikkje ordet *fimt* til ei eldre lengd på veka i *Ordbog over Det gamle norske Sprog* (1867), men i tilleggsbindet frå 1972 av Finn Hødnebo er *fimt* definert som “de germ. folkeslags eldste ukeinndeling”, med tilvising til Hertzberg (Hødnebo 1972: 97). I artikkelen “Vecka” i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk mellomalder* (KLNLM) 19, skriv Sam Owen Jansson om denne teorien at den “har av åtskilliga forskare ansetts tyda på en urspr. femdagarsv. men detta antagande har från kalendarisk synpunkt ingen grund” (Jansson 1975: sp. 595). Den teorien at germanarane opphavleg hadde ei femdagarsveke, vart likevel ikkje endeleg tilbakevist med Janssons artikkel. I artikkelen “Uke”, *Store Norske Leksikon*, er det kort og godt slege fast av Kaare Aksnes at tidlegare kunne ulike kulturar ha ulik vekelengde, og “Den norrøne uke var f. eks. på fem dager (*fimter*)” (Aksnes 2018, <https://snl.no/uke>). Det har vore lite argumentasjon med grunnlag i kjeldene for, og imot, den germanske femdagarsveka. Difor vil vi i denne artikkelen sjå på kva grunnlag skriftlege kjelder gjev for å dra slutningar om dette spørsmålet. Sidan vi primært byggjer på nordisk, særleg norsk og islandsk materiale, vil det vi kjem fram til, først og fremst seia noko om tidsrekninga på det nordiske området før påverknaden frå det kristne Europa vart så stor at den eldre tidsrekninga vart trengd unna. Men ideen om den germanske femdagarsveka synest i særleg grad å byggja på nordisk materiale, og sjølv om vi ikkje kan sjå bort frå at det også innanfor det germanske området har funnest ein viss variasjon i tidsrekninga, vil dei konklusjonane vi kan draga av det nordiske materialet, truleg vera gyldige også for det vidare germanske området, for det er nærliggjande å tru at noko så sentralt som lengda på veka har vore den same hjå alle germanske folk.

For tidsrekninga var sjølvsagt både solåret, månemånaden og døgeret viktige. Lengda på året og månemånaden var bestemt av gangen til sol

² I note 4, s. 531, viser Troels-Lund (1969 [1898]) til tre stader i Eldre Borgartings kristenrett og til *Hávamál* strofe 74 (strofe 73 i den utgåva han har brukt) som belegg for den nordiske femdagarsveka.

og måne. Men i det praktiske livet var ei tidseining mindre enn ein månemånad, men lenger enn eit døger, ei veke, nyttig å ha. Denne tidseininga var ikkje styrt av himmellekamane på annan måte enn at døgeret ville gå opp i veka, men kor mange døger det fanst i veka, har variert frå kultur til kultur. Kor viktig denne kulturbestemte tidseininga var for tidsrekninga i samanlikning med dei naturbestemte tidseiningane, solår, månemånader og døger, kunne variera.

Det er sjølvstykkt ingen grunn til å tru at lengda på veka i dei germanske områda i tida før dei germanske folka kom i så nær kontakt med det kristne Europa at dei gjekk over til den kristne sjudagarsveka, var av same lengde som denne. Overgangen til sjudagarsveka måtte koma seinast med kristninga, men kunne koma noko før på grunn av nær kulturell kontakt. Det vil også seia at overgangen kunne koma til noko ulike tidspunkt, og sist i dei områda som seinast vart del av den kristne kulturfæren. I tida etter at den kulturelle kontakten med det kristne Europa hadde vorte så nær at den kristne tidsrekninga var kjend og kunne påverka, men før den offisielle kristninga, er det svært rimeleg at gamal og ny tidsrekning kunne leva side om side. Det er mogeleg at ein ser ein etterlivnad av dette i verket *Konungs skuggsjá*, som vart skriven om lag midt på 1200-talet. I fyrste bok om handelsmannen spør sonen om korleis det har seg med veksten til sol og måne, og flo og fjøre. Til det svarar faren at straumane i havet brukar sju dagar og ein halv time før det er flo på same tidspunktet som det hadde vore fjøre, fordi veksten er ein sjuandedel kvar dag. Her har ein altså indirekte ei grunngeving i naturen sin eigen gang for å operera med ei tidseining på sju dagar. Men så er det slik at månen fullfører sin gang på femten dagar med fråtrekk frå seks timar. Sola, derimot, brukar tre hundre og sekstifem dagar og seks timar på sin syklus. Måne og sol følgjer dermed ein syklus som tilnærma går opp i fem, og som indirekte kan tena som grunngeving for ei slik tidseining. I *Konungs skuggsjá* vert syklusane på sju og på fem dagar ikkje sette opp mot kvarandre, og dei vert ikkje knytte til veka som tidseining. Det denne passasjen viser, er at ein såg tidsrekning som fundamental kunnskap, at det var mogeleg å operera med og grunngeve både fem og sju dagars veke ut frå naturens gang, og at det ikkje var nødvendig å harmonisera syklusar på sju og fem dagar (*Konungs skuggsjá* 1983 [1945]: 10).

Behovet for ein endeleg overgang til sjudagarsveke kom først med kristninga av det offentlege rommet og med kristenrettane sitt krav om heilaghaldet av søndagen. Frå dette tidspunktet vart også felles tidsrek-

ning med det kristne Europa viktig for feiringa av kristne høgtider gjennom kyrkjeåret. Men i alle høve fram til den offisielle kristninga kunne gamal tidsrekning leva vidare.

Kjeldene

Vi har korkje mange eller gode kjelder til tidsrekninga på det germanske området i førkristen tid. Ordet veke (norr. *vika*) er eit germansk ord, og står for eit tidsrom som er lengre enn døger, men kortare enn månad. Ordet er danna av same rot som verbet *víkja* (vika/veksla). Ordet *vika* stod for eit tidsrom som var regelmessig tilbakevendande, men kor mange dagar og netter det fanst i denne tidseininga, kan vi ikkje lesa noko som helst om ut av sjølve ordet.

Frå hundreåret før den offisielle kristninga i Norden har vi både eddadikting og skaldedikting bevart. Sjølv om denne diktinga er nedskreven seinare, frå slutten av 1100-talet og utover, og sjølv om dateringa, særleg av eddadikt, er eit svært komplisert spørsmål, er det rimeleg å rekna med at gamal tidsrekning, t.d. lengda på veka, kan vera spegla i diktinga frå denne tida. Sidan folkeleg tidsrekning sjølvsagt ikkje vart borte over natta, er det rimeleg å tru at slik tidsrekning også kan finnast att i tradisjonsbunden dikting, og i tradisjonsbundne seiemåtar, t.d. i ordtak, sjølv lenge etter kristninga. Også på samfunnsområde der den gamle tidsrekninga ikkje kom i konflikt med kristen tidsrekning, som t.d. i tidsfristar og tidslengder i lovspråket, kunne gamal tidsrekning ganske uproblematisk leva vidare. Dei norske mellomalderlovene, som gjennomgåande opererer med ein femdagarsfrist, er særleg interessante kjelder. Dei primære kjeldene vi vil byggja på, er derfor norske lover og edda- og skaldedikting, men også nokre andre kjelder vert dregne inn.

Ei norrøn kjelde til overgangen til ny tidsrekning

Det finst ei norrøn kjelde som kan seia oss noko om på kva tidspunkt overgangen frå ei eldre germansk til ei ny tidsrekning fann stad i Norden, nemleg *Íslendingabók* av islendingen Ari fróði frå rundt 1130. I kap. 4 heiter det at islendingane prøvde seg fram med ny tidsrekning. Det er ikkje sagt med reine ord at den tidsrekninga dei forlet, hadde femdagarsveke, men det går

klart fram at dei prøver seg fram med ei ny tidsrekninga som har sjudagarsveke. Vi kan difor i det minste gå ut frå som sikkert at den eldre veka hadde eit anna dagtal. Overgangen til den nye tidsrekninga gjekk først ikkje heilt godt, for etter ei tid merka dei at “sumarit munði aptr til vársins” (sommaren flytte seg mot våren) (*Íslendingabók* 1968: 9–11).³ Dei hadde då ei tid rekna året i to halvår, og talet på dagar i året var tre store hundrad, dvs. 360 dagar, pluss fire dagar. Året hadde 52 veker, som vil seia at dei hadde gått over til sjudagarsveke, og året hadde 12 månader på 30 dagar kvar. Dette året vart for kort, og difor kom sommaren etter ei tid på våren. Den som ifølgje Ari klarte å koma fram med ei betre tidsrekning som gjorde at året følgde solåret, var Þorsteinn surtr, som var soneson til landnámsmannen Þórolofr Mostrarskeggi. Han foreslo å skyta inn ei ekstra veke på sommaren kvart sjuande år og sjá korleis det gjekk då. Þorsteinn surtr må ha vore fødd på slutten av 800-talet, og drukna ein gong like før 960.⁴

Vi må rekna med at Þorsteinn surtr var ein godt vaksen mann då han foreslo ny tidsrekning på Alltinget, men at dette neppe skjedde seinare enn 950. Det går ikkje heilt klart fram av teksten i *Íslendingabók* kor tidleg på våren sommaren kom, før islendingane tok affære og justerte tidsrekninga si, men ein del år må det ha gått. Landnåmet starta i 870-åra, og vi reknar landnåmstida fram til 930, då Alltinget vart etablert. Omlegginga av tidsrekninga har altså føregått i landnåmstida, truleg rundt 900. Dette vil seia at omlegginga til sjudagarsveke på Island skjer så tidleg at landnåmsmennene godt kan ha teke med seg ideen om behovet for ny tidsrekning frå Noreg, men vi har ingen kjelder som fortel om når omlegginga til sjudagarsveke skjer i Noreg. Sjudagarsveka har ganske sikkert vore kjend i heile Norden rundt 900, og truleg før, både på grunn av kontakten med kristne område gjennom handel, kolonisasjon og vikingferder, og ikkje minst gjennom misjonen som hadde starta i enkelte område av Skandinavia alt på 800-talet.⁵ Men berre frå Island kjenner vi til ei offisiell omlegging av tidsrekninga alt rundt 900. Mest sannsynleg er denne omlegginga særiskandsk. Det faktum at islendingane tydelegvis prøver og feilar for å koma fram til ei ny tidsrekning som fungerer, tyder

³ Den same teksten med mindre endringar finst også i handskriftet GKS 1812 4°. Omsetjingane frå norrønt og andre språk er våre egne der ikkje anna går fram av notane.

⁴ Sjå forordet til *Gisla saga* i *Íslensk fornrit V*: lviii–lix.

⁵ Rimberts *Vita Anskari*, skrive seint i 860-åra eller tidleg i 870-åra, fortel om misjon i Sverige og Danmark på 800-talet. Sjå særleg kap. 7, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 21, 23–29. Meir utførleg om den lange kristningsperioden i Norden i Mundal (2012).

på at dei arbeider på eiga hand og ikkje kopierer ei etablert tidsrekning. Det nyetablerte islandske samfunnet var truleg mindre tradisjonsbunde og meir ope for nye idear enn samfunna i Skandinavia. Den islandske *Landnámabók* nemner også at det kom kristne landnámsmenn frå Dei britiske øyane (mange av nordisk ætt) til Island. Desse kan truleg ha påskunda innføringa av sjudagarsveka.

I *Íslendingabók* har vi ei god kjelde til når den offisielle omlegginga til sjudagarsveka føregjekk på Island, men i meir folkeleg tidsrekning kan eldre tidseiningar sjølvstekt ha eksistert parallelt med den nye veka også der. Dei tidlege kristne miljøa i Skandinavia på 800- og 900-talet må i det minste delvis ha gått over til sjudagarsveke for å halda søndagen heilag, men denne omlegginga har neppe vore ei offisiell omlegging med konsekvensar for heile samfunnet på same måten som på Island. Sannsynlegvis har vi hatt ein ganske lang periode der både sjudagarsveka og ei eldre tidsrekning har eksistert i Skandinavia, og det kan ha gjeve tidsrekninga som var eldre enn sjudagarsveka, godt høve til å bli fast etablert i dei fastare organiserte samfunna som voks fram i Norden innanfor visse område, t.d. på område som hadde med lov og rett å gjera.

Den nye tidsrekninga islendingane ifølgje Ari prøver seg med i landnámstida og den justerte tidsrekninga etter forslag av Þorsteinn surtr, kan truleg gje visse idear om nokre sentrale prinsipp i den gamle tidsrekninga. Teksten slik den er overlevert i GKS 1812 4°, er nesten identisk med teksten i *Íslendingabók*, kap. 4, men har ei setning som tyder på at Ari, eller den som eventuelt har endra Aris tekst, har meint at i den norrøne tidsrekninga har det vore eit prinsipp at året skulle gå opp i heile veker. Det kan indikere at vekerekninga har vore grunnleggjande i den tidlegare norrøne tidsrekninga. Feilen som oppstod då dei gjekk over til sjudagarsveke, kom – slik det er forklart i denne teksten – av at året var “degum einum [...] meirr an vikum gegndi” (ein dag meir enn det gjekk opp i veker).⁶ Om veka i den gamle germanske tidsrekninga hadde vore på fem dagar, hadde året på 365 dagar bestått av 73 femdagarsveker. Då dei prøvde å tilpassa året til den nye sjudagarsveka, vart året for kort.

Det andre prinsippet for tidsrekninga som vi kan lesa ut av teksten i *Íslendingabók* og GKS 1812 4°, er at justeringa av lengda på året har vore gjord slik at ein ikkje skaut inn ein enkelt dag så snart ein var ein dag på etterskot, men året har vore justert sjeldnare enn i vår tidsrekning, og

⁶ Teksten er prenta i note 5, *Íslenzk fornrit I*: 10.

med meir enn ein dag, nemleg med ei veke. Þorsteinn surtr foreslo å justera med ei veke kvart sjuande år,⁷ noko som også peikar mot at det har vore viktig i norrøn tankegang at året gjekk opp i heile veker og at vekerekninga var viktig. Som vi kjem tilbake til nedanfor, er det ikkje sikkert at denne ekstra veka som vart skoten inn i året med visse mellomrom, nødvendigvis hadde same lengde som normalveka. Prinsippet med å skyta inn eit tidsrom lenger enn ein dag for å tilpassa tidsrekninga til solåret finn vi også i angelsaksisk tidsrekning slik denne er gjord greie for av Beda i *De temporum ratione*, kap. 15. Han seier at det angelsaksiske året var bygt opp av månemånader som byrja med fullmåne, og det vart utjamna mot solåret ved å skyta inn ein ekstra månad på sommaren med visse mellomrom – Beda seier ikkje kor ofte. I ei månemånadsbasert tidsrekning er det logisk å skyta inn ein månemånad, i ei vekebasert tidsrekning er det logisk å skyta inn ei veke for å tilpassa tidsrekninga til solåret, men prinsippet er det same.

Også påverknad frå germansk, eller skandinavisk, tidsrekning på grannefolk i førkristen tid, kan gje hint om korleis tidsrekninga var før dei germanske områda vert påverka sørfrå. I samisk tidsrekning, som vi har rekna med har vore påverka av tidsrekninga til nabofolka, skal rekninga i veker ha vore det grunnleggjande. Ein indikasjon på det er at vekene hadde eigne namn (Granlund & Granlund 1973: 23–24. Sjå også Jansson 1974: sp. 273–274). Om samisk tidsrekning var påverka av tidsrekninga til dei skandinaviske grannefolka, kan det gje støtte til det synet at vekerekninga har vore grunnleggjande også i Skandinavia før innføringa av sjudagarsveka, men det finst i samisk tidsrekning rett nok ikkje spor etter ei eldre veke enn sjudagarsveka.

Tidsfristen *fimt* i lovene

Veke som tidseining i norsk mellomalderrett fram til 1274

Vår teori er at den opphavelige veka var på fem dagar, og fyrst seinare vart ei sjudagarsveke innført. Eit viktig argument er den sentrale rolle

⁷ Det har vore diskutert korleis Aris forklaring, mot slutten av kap. 4 i *Íslendingabók*, av kor ofte ei ekstra veke måtte skytast inn, er å forstå, sjå note 8, Íslenzk fornrit I: 11.

femdagersfristen har i dei eldre norske lovene, noko vi kjem tilbake til når vi fyrst har sett på veke som tidseining. For ei veke er òg nytta i norsk mellomalderrett, men i langt meir avgrensa omfang. Viktig er det at veke oftast er nytta i samband med religiøst motivert tidsrekning, som vil seia at ein opererer med messedagar og kristne høgtider som referanse for tidsrekninga. I desse tilfella er det underforstått at det er tale om ei sju-dagarsveke. I tillegg er veke nytta som tidseining i samband med fristen på 10 veker for å sverja eid. I desse tilfella er veke nytta utan at det er underforstått eit visst tal på vekedagar.

Veke er oftast nytta i Den eldre Gulatingslova. Her er veke nemnd i 11 kapittel i samband med religiøst motivert tidsrekning; i sju kapittel er påskeveka nemnd,⁸ og i fire kapittel er veke nemnd i samband med faste.⁹ I fem kapittel i Den eldre Gulatingslova er veke òg nemnd i samband med sverjing av eid.¹⁰ To av kapitla knytte til religiøst motivert tidsrekning står i Kristendomsbolken, og dei ni andre i Odelsbolken. Den religiøst motiverte tidsrekninga er dermed mest nytta i samband med tidsfristar knytte til fast eigedom. Referansane til 10 veker i samband med sverjing av eid, er derimot fordelte på fleire bolkar: Kristendomsbolken, Løysingsbolken, Landsleigebolken, Tingbodsbolken og Utgjerdsbolken. Same mønsteret finn vi i Frostatingslova og Landslova av 1274.

I Frostatingslova er det vist til veke i fem kapittel knytt til religiøst motivert tidsrekning.¹¹ I tre kapittel er det, som i Den eldre Gulatingslova, vist til 10 vekers fristen for sverjing av eid.¹² Veke knytt til religiøst motivert tidsrekning finn vi i dei to kristendomsbolkane i byrjinga av, og i to av eigedomsbolkane i slutten av Frostatingslova. I Landslova av 1274 finn ein, som i Den eldre Gulatingslova, referansane til påskeveka i samband med tidsfristar knytte til fast eigedom i fem kapittel.¹³ Reglane

⁸ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 18 (NGL I: 10–11), 276 (NGL I: 92–93), 277 (NGL I: 93), 280 (NGL I: 94), 283 (NGL I: 94), 284 (NGL I: 94) og 287 (NGL I: 95).

⁹ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 27 (NGL I: 16–17), 266 (NGL I: 86–88), 269 (NGL I: 90) og 274 (NGL I: 91–92).

¹⁰ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 30 (NGL I: 18), 57 (NGL I: 29–31), 98 (NGL I: 46–47), 135 (NGL I: 56) og 314 (NGL I: 103–104).

¹¹ *Frostatingslova*, II, 25 (NGL I: 139), III, 3 (NGL I: 148–149), III, 9 (NGL I: 150–151), XII, 2 (NGL I: 236), XIV, 11 (NGL I: 252).

¹² *Frostatingslova*, III, 3 (NGL I: 148–149), IV, 8 (NGL I: 160–161) og V, 19 (NGL I: 181).

om eidsverjing er samla på ein stad i Landslova, og difor er det berre ein referanse til 10 veker som frist for å sverja eid.¹⁴ I tillegg har Landslova ein ny regel om at sysselmannen skal kalla saman til regionalt ting innan tre veker etter at han har returnert frå lagtinget.¹⁵

Ei undersøking av kristenrettane for Borgarting og Eidsivating og Bjarkøyretten for Nidaros tilfører i denne samanhengen ikkje noko – veke er lite nytta som tidseining, og ho er som oftast knytt til religiøst motivert tidsrekning og må føresetjast å ha sju dagar, og er elles ei open eining utan eit klart definert tal på dagar. At vi finn slike religiøst motiverte tidsfristar primært knytte til fast eigedom, styrkjer Tore Iversen sin teori om at eigedomsretten vart endra frå slutten av 1100-talet og frametter (Iversen 2001), men seier oss ikkje noko om ei endring av talet på dagar i veka.

Fem i motsetnad til sju som grunnleggjande tidseining i norsk mellomalderrett

Det er altså sjudagarsveka som er veka når tidseininga er knytt til religiøst motivert tidsrekning, og ho må ha vore tidleg kjend i Noreg og Norden. Men det er då påfallande kor sjeldan sju dagar er nytta som grunnleggjande tidseining i eldre norsk rett. I kristenretten i Den eldre Gulatingslova heiter det at “Þat er nu þvi nest at hinn siuanda dag hvern er heilagt. oc kollom vér þann sunnudag [...] sva at ecki scal vinna” ([d]et er no dinæst at kvar sjuande dag er det helg, og den dagen kallar me sundag [...] Då skal folk ikkje arbeida).¹⁶ Føremålet med regelen er å sikra at søndagen vert halden heilag gjennom at han ikkje vert nytta som arbeidsdag. Men for at påbodet skulle ha ein effekt, måtte det vera ei sams forståing av kva ei veke var for noko. Det følgjer av regelen at den er på sju dagar, der den sjuande dagen er søndagen. Heilagdagshaldet tek likevel til alt

¹³ *Landslova*, VI, 8 (NGL II: 97–98), VI, 9 (NGL II: 98–99), VI, 10 (NGL II: 99), VI, 12 (NGL II: 99–100) og VI, 14 (NGL II: 101).

¹⁴ *Landslova*, VII, 28 (NGL II: 121).

¹⁵ *Landslova*, I, 7 (NGL II: 18–19).

¹⁶ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 16 (*Norges gamle Love* (NGL) I: 9), omsetjinga etter *Gulatingslovi* (1952: 27).

midt på dagen på den føregående laurdagen og sluttar morgonen den påfølgjande måndagen.

Den eldre Gulatingslova var nedskreven i alle høve på 1100-talet, og vi har omfattande handskriftfragment frå slutten av dette hundreåret, men slik vi kjenner lova gjennom hovudhandskriftet Codex Rantzovianus, gjenspeglar det lova som ho var om lag 1260 (Sunde 2014: 133–134, annleis Helle 2001:11). Innhaldet er derimot av svært varierende alder. Noko av det er truleg frå rundt nedskrivingsstidspunktet, medan andre delar går tilbake til 1000-talet. Dette gjeld til dømes 13. bolk om leidangsvesenet, som skal byggja på det Atle sa fram på tinget litt før midten av 1000-talet (Helle 2001: 21). Men det gjeld òg 1. bolken med kristenrett, der den delen som vart kalla Olavsteksten, skal vera gjeven av kong Olav den heilage på Moster i 1024 (Helle 2001: 38–39). Det gjer ikkje at vi kan tidfesta ordlyden i regelen til det tidspunktet, men vi kan nok trygt plassera innhaldet på 1000-talet, i motsetnad til Magnusteksten, som truleg kom til i samband med kroninga av kong Magnus Erlingsson i 1163 eller 1164 (Helle 2001:17–20). Regelen om heilaghald av søndagen er plassert som ein del av Olavsteksten i Den eldre Gulatingslova. Teksten er ikkje direkte mynta på det å føra prosess på tinget. Men vi ser av ein seinare regel om konflikt om gjeld at “[e]cki ma at soknom gera a helgum dogum. nema stemna manne heim at eins” ([i]kkje noko må gjerast med søksmål på helgedagar, anna berre å heimstemna).¹⁷ Det same er sagt i samband med konflikt om odelsjord: “[n]u scal hann sva hyggia at heimstefnu sinni. at domr hinn fyrsti verðe eigi a helgum degi. En ef sva verðr þa er sokn hans unyt” ([s]økjaren skal syta for, når han heimstemner, at den fyrste domen ikkje fell på ein helgedag. Gjer domen det, er søksmålet til unyttet for søkjaren).¹⁸ Den same tankegangen finn vi uttrykt i kristenretten i Frostatingslova.

Gulatingslova vart revidert av Magnus Lagabøte, og den nye versjonen vart presentert på Gulatinget i 1267. Den nye Gulatingslova vart så erstatta av det vi i dag kjenner som Landslova av 1274. Gulatingslova slik vi kjenner henne i dag, er dermed Den eldre Gulatingslova. Frostatingslova vart òg revidert av Magnus lagabøte og presentert på Frostatinget i 1269, men vart avvist og vart difor aldri gjeldande rett. Dermed har vi

¹⁷ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 47 (NGL I: 26), og *Gulatingslovi* (1952: 66).

¹⁸ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 266 (NGL I: 86 jf. s. 87), og *Gulatingslovi* (1952: 241, jf. 242).

berre ei Frostatingslov – og ikkje ei eldre og ei ny – før det vi kjenner som Landslova vart gjeldande for Frostating og frå 1274. Denne Frostatingslova er, som Den eldre Gulatingslova, slik vi kjenner henne i dag, frå rundt 1260. Men heller ikkje i dette tilfellet seier dette oss noko sikkert om alderen på reglane i lovsamlinga, som derimot har sterkt varierende alder. Det ein skal merka seg i denne samanhengen, er at kristenretten er omskriven, ikkje berre i høve til dei reglane som vert tilskrivne kong Olav den heilage, men òg i høve til reglane gjevne av kong Magnus Erlingsson. Dette skuldast nok nærleiken til erkebispesetet i Nidaros, som gjorde kyrkjeleg påverknad på retten og rettsutviklinga enklare.

I Frostatingslova er det å føra sak på tinget rekna som arbeid som kom i konflikt med heilagdagshaldet. Her heiter det at “[s]okn skal oc eigi hefia á tyrsdegi þui at fimten ber a sunnudag” ([s]ak skal heller ikkje reisast på tysdag, fordi femtedagsfristen då fell på sundag).¹⁹ Same regelen finn vi i Bjarkøyretten for Nidaros.²⁰ Etter Den eldre Gulatingslova skal det ikkje setjast dom på ein søndag, og etter Frostatingslova skal det altså ikkje førast sak på tinget ein søndag, og begge reglane kan vi sjå som uttrykk for eit generelt forbod mot sakføring på ein heilagdag. Problemet er at den faste stemningsfristen var fem dagar. Denne utfordringa hadde vore løyst om ein i staden for fem dagars stemningsfrist hadde ein sjudagarsfrist i samsvar med den sjudagarsveka som vart lagd til grunn i heilagdagshaldsregelen i Den eldre Gulatingslova. Ein utenkjeleg tanke var dette slett ikkje. Etter både kristenretten og arveretten i Den eldre Gulatingslova skulle det haldast arveøl etter sju eller 30 dagar, som vil seia etter ei veke eller ein månad, etter dødsfallet.²¹ Det finst òg ein regel om at den som leiger arbeidskraft, skal ta seg av den innleigde i sju dagar etter at han vert sjuk, før han skal transporterast tilbake til den eigentlege arbeidsgjevaren.²² I Frostatingslova er det ved eitt høve nemnt at den som ikkje møter for å sverja eid etter sju netter i samband med at det er funnen ein daud mann, skal få ein halvmånadsfrist om han er innanfor fylket, og ein månadsfrist om han oppheld seg utanfor fylket, men i landet.²³

¹⁹ *Frostatingslova* III, kap. 20 (NGL I: 154,) og *Frostatingslova* (1994: 47).

²⁰ *Bjarkøyretten for Nidaros*, kap. 71 (NGL I: 318).

²¹ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 23 (NGL I: 13–15) og kap. 115 (NGL I: 51–52).

²² *Den eldre Gulatingslova*, kap. 69 (NGL I: 35).

²³ *Frostatingslova* IV, 24 (NGL I: 166).

Både i Den eldre Borgartings kristenrett og i Den eldre Eidsivatings kristenrett heiter det at ein mann skal gå sju dagar og netter utan mat før han utan å risikera straff kan eta hunden sin.²⁴

Ein sjudagarsfrist var altså ikkje ukjend i den eldre norske retten. Denne fristen var òg kjend frå andre stadar. I dansk rett var femdagarsfristen dominerande som i norsk rett.²⁵ Men i islandsk rett var sjudagarsfristen konsekvent gjennomført i lovsamlinga Grágás,²⁶ med unntak av to kapittel der både fem- og sjudagarsfristen vart nytta.²⁷ I svenske lovsamlingar finn vi både femdagarsfristen og sjudagarsfristen brukt. Likevel finn vi knapt sjudagarsfristen brukt i norsk mellomalderrett. I kong Magnus Lagabøtes Landslov av 1274 er denne fristen ikkje nytta i det heile. Det er derimot femdagarsfristen, sjølv om han – som vi har sett av Frostatingslova – skapte problem i høve til heilagdagshaldet dersom nokon vart stemna på ein tysdag. Når femdagarsfristen likevel vart nytta som ei grunneining i tidsrekninga i alle kjende delar av norsk mellomalderrett, må det vera fordi han var så innarbeidd at sjølv ikkje innføringa av ei sjudagarsveke, og kristninga med strenge reglar for heilagdagshald av søndagen, klarte å rokka ved denne fristen. At det vart halde fast ved fem dagar som ei tidsgrunneining i Landslova, der det generelt vart gjort om på fleire trekk ved den eldre retten, er enno meir oppsiktsekkjande. Mest oppsiktsekkjande er likevel at sju dagar ikkje er nytta i staden for fem i nokon av dei 39 komplette handskriftene og 49 handskriftfragmenta som vi har bevart av Landslova frå mellomalderen, trass i at det elles finst tallause variasjonar mellom handskriftene.

Det kan leggjast til at det finst sporadisk bruk av andre tidseiningar enn fem og sju i norsk mellomalderrett. Til dømes er tre dagar nytta som tidsfrist i samband med barnefødsel i Den eldre Gulatingslova, og ni dagar i samband med faredag.²⁸ Òg heilt andre tidseiningar som tre må-

²⁴ *Den eldre Borgartings kristenrett* I, kap 5 (NGL I: 341–342), II, kap. 2 (NGL I: 353–354), III, kap. 3 (NGL I: 364–365), og *Den eldre Eidsivatings kristenrett* I, kap. 29 (NGL I: 384).

²⁵ Sjå *The Danish medieval laws* (2016: 66, 79) (Skånske lov kap. 71 og 142), 182, 209, 2010, 229, 230, 231 (Eriks sjellandske lov II, 50, III, 21, 22, 62, 63, 65 og 66) 259, 267, 272 og 283 (Jyske lov II, 50, II, 58, II, 80 og III, 27).

²⁶ *Grágás (Konungsbók)* kap. 3, 8, 13, 16, 166, 174, 175, 176, 177, 193, 197, 199, 201, 202, 205, 208, 234, og 244.

²⁷ *Grágás (Konungsbók)* kap. 3, og 16.

²⁸ *Gulatingslova* kap. 104 (NGL I: 48–49) og kap. 73 (NGL I: 37–38).

nadar og ni ár er nytta etter Frostatingslova.²⁹ Men dette er meir ein-skildtilfelle som ikkje kan knytast til meir overordna tidsforståingar.

Fem som grunnleggjande tidseining i Den eldre Gulatingslova

I Den eldre Gulatingslova finn vi fem nytta som ei grunnleggjande tidseining i 17 kapittel, fordelt på åtte av dei 13 bolkanen – i fem kapittel i Kristendomsbolken,³⁰ i eitt kapittel i Kjøpsbolken,³¹ i eitt kapittel i Løysingsbolken,³² i to kapittel i Landleigebolken,³³ eitt kapittel i Tingbodsbolken,³⁴ fire kapittel i Mannhelgbolken,³⁵ eitt kapittel i Odelsløysingsbolken,³⁶ og to i Leidangsbolken.³⁷ Men andre ord er fem nytta jamt gjennom heile Den eldre Gulatingslova, medan sju – som einaste konkurrerande grunnleggjande tidseining – er nytta tre gonger i samband med arveøl og innleigd arbeidskraft. Det fortel oss om ein ganske vid bruk av tidseininga *fimt*.

Vi skal merka oss med bruken av fem i Den eldre Gulatingslova at eininga er nytta som grunnlag for materiell rett i ni kapittel,³⁸ og som prosessuell frist i fem kapittel,³⁹ og institusjonelt i tre tilfelle.⁴⁰ Fem er brukt som grunnlag for materiell rett når tidseininga set ei tidsgrense for

²⁹ *Frostatingslova* III, 21 (NGL I: 154) og V, 41 (NGL I: 182).

³⁰ *Den eldre Gulatingslova* kap. 22 (NGL I: 13), kap. 24 (NGL I: 15–16), kap. 30 (NGL I, s.18), kap. 35 (NGL I: 21–22) og kap. 37 (NGL I: 22–23).

³¹ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 47 (NGL I: 26).

³² *Den eldre Gulatingslova*, kap. 70 (NGL I: 35–36).

³³ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 76 (NGL I: 39) og kap. 86 (NGL I: 42–43).

³⁴ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 136 (NGL I: 56–57).

³⁵ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 159 (NGL I: 62), kap. 162 (NGL I: 63), kap. 184 (NGL I: 67), kap. 203 (NGL I: 72).

³⁶ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 266 (NGL I: 86–88).

³⁷ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 310 (NGL I: 102), kap. 314 (NGL I: 103–104).

³⁸ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 22 (NGL I: 13), kap. 24 (NGL I: 15–16), kap. 30 (NGL I: 18), kap. 47 (NGL I: 26), kap. 70 (NGL I: 35–36), kap. 76 (NGL I: 39), kap. 159 (NGL I: 62), kap. 203 (NGL I: 72), og kap. 310 (NGL I: 102).

³⁹ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 35 (NGL I: 21–22), kap. 37 (NGL I: 22–23), kap. 86 (NGL I: 42–43), kap. 136 (NGL I: 56–57) og kap. 314 (NGL I: 103–104).

⁴⁰ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 162 (NGL I: 63), kap. 184 (NGL I: 67), kap. 266 (NGL I: 86–88).

kor lenge ei handling kan vara og framleis vera rettmessig, eller når handlinga må opphøyra for ikkje å verta urett. Til dømes heiter det ved to høve i Den eldre Gulatingslova at søksmål skal ikkje gjerast mot mannskap på leidangsskip før det har kome heim og lege i hamn i fem netter.⁴¹ Det vil seia at dei som reiser med leidangsskip, har ein rett til ikkje å møta på tinget. Denne retten opphøyrer fem netter etter at skipet har kome tilbake frå leidangsferda, og vedkomande kan då stemnast til tings på vanleg måte. Seinare i Den eldre Gulatingslova heiter det at år mannen skal stemna alle kreditorane til å møtast for å gjera sine krav gjeldande fem dagar frå stemningstidspunktet.⁴² Dette er ikkje ein materiell rett, men ein prosessuell frist. I tillegg er fem nytta i ein institusjonell samanheng. I eitt tilfelle er fem knytt til *fimtar stefnu* (femtarstemne), i eitt tilfelle til *fimtar þings* (femtarting), og i eitt til *fimtar nafn a dome* (femtardom).⁴³ Femtarstemne er eit uttrykk ein i Frostating nytta om ein *skiladómr* som møtttest med fem dagars varsel. Ein *skiladómr* var ei konfliktløysingsordning der kvar av partane oppnemnte domsmennene som skulle avgjera tvisten. Femtardom må vera det same som femtarstemne. Medan femtarting er eit ting som møtttest med fem dagars varsel, som i Den eldre Gulatingslova er presisert som den stuttaste fristen for å kalla saman til ting.

Det siste vi skal merka oss, er at reglane der fem er nytta anten i ein materiell, prosessuell eller institusjonell samanheng i Den eldre Gulatingslova, står i bolkar som vi kan rekna med vart redigerte i ulike periodar. Som alt peikt på vart Kristendomsbolken truleg gjeven av Olav den heilage på tinget på Moster på Bømlo i Sunnhordland i 1024. Reglane i denne bolken som er karakterisert som Olavstekst, må reknast som tilhøyrande 1000-talet, sjølv om ei eksakt datering er vanskeleg. Det same gjeld reglane i Utfersdsbolken om leidang, som er tilskriven ein lovtale av Atle rundt 1040. I andre enden av skalaen har vi reglar der fem er ei grunnleggjande tidseining i Odelsløysingsbolken, som ber sterkt preg av rettsuvisse på grunn av ei omredigering som ikkje ser ut til å ha festa seg. Reglar i denne bolken byggjer truleg på romersk rett (Bjerkvik 2003), noko som igjen indikerer at omredigeringa har skjedd i løpet av 1200-

⁴¹ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 47 (NGL I: 26).

⁴² *Den eldre Gulatingslova*, kap. 162 (NGL I: 63).

⁴³ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 162 (NGL I: 63), kap. 184 (NGL I: 67), kap. 266 (NGL I: 86–88), og *Gulatingslovi* 1952: 86, 189, 241.

talet (Sunde 2017: 137), som vil seia seint i høve til alderen på hovudhandskriftet av Den eldre Gulatingslova frå rundt 1260. Det er derimot vanskeleg å tidfesta den omfattande Mannhelgbolken, der vi finn fire reglar der fem er nytta som grunnleggjande tidseining. Den kan strengt tatt innehalda reglar som er både eldre og yngre enn dei vi finn i bolkar som er lettare å plassera på ein tidsskala.

Fem som grunnleggjande tidseining i Frostatingslova

I Frostatingslova finn vi fem som ei grunnleggjande tidseining i 39 kapittel, fordelt på 12 av 16 bolkar – i eitt kapittel i fyrste Kristendomsbolken,⁴⁴ i to kapittel i andre Kristendomsbolken,⁴⁵ i seks kapittel i Mannhelgbolken,⁴⁶ i fire kapittel i Ymsebolken,⁴⁷ i eitt kapittel i Leidangsbolken,⁴⁸ i to kapittel i fyrste Arvebolken,⁴⁹ i to kapittel i andre Arvebolken,⁵⁰ i sju kapittel i Rettergangsbolken,⁵¹ i eitt kapittel i Jordkaupebolken,⁵² i åtte kapittel i fyrste Landleigebolken,⁵³ og til slutt i tre kapittel i andre Landleigebolken,⁵⁴ i tillegg kjem to kapittel i 1. bolk i Frostatingslova, som er Håkon Håkonssons nye lov, samanfatta rundt 1260.⁵⁵

⁴⁴ *Frostatingslova* II, 15 (NGL I: 135–136).

⁴⁵ *Frostatingslova* III, 20 (NGL I: 153–154) og III, 23 (NGL I: 155).

⁴⁶ *Frostatingslova* IV, 7 (NGL I: 159–160), IV, 8 (NGL I: 160–161), IV, 27 (NGL I: 167), IV, 30 (NGL I: 167), IV, 33 (NGL I: 168) og IV, 34 (NGL I: 168).

⁴⁷ *Frostatingslova* V, 7 (NGL I: 177), IV, 8 (NGL I: 160–161), V, 13 (NGL I: 179–180) og V, 16 (NGL I: 180–181).

⁴⁸ *Frostatingslova* VII, 21 (NGL I: 203).

⁴⁹ *Frostatingslova* VIII, 16 (NGL I: 207) og VIII, 18 (NGL I: 207).

⁵⁰ *Frostatingslova* IX, 28 (NGL I: 215) og IX, 30 (NGL I: 224).

⁵¹ *Frostatingslova* X, 3 (NGL I: 217–218), X, 7 (NGL I: 218–219), X, 12 (NGL I: 220), X, 16 (NGL I: 221), X, 24 (NGL I: 222), X, 40 (NGL I: 226–227) og X, 48 (NGL I: 228–229).

⁵² *Frostatingslova* XII, 8 (NGL I: 238–239).

⁵³ *Frostatingslova* XIII, 1 (NGL I: 240–241), XIII, 8 (NGL I: 242), XIII, 9 (NGL I: 242–243), XIII, 17 (NGL I: 244–245), XIII, 21 (NGL I: 246), XIII, 23 (NGL I: 246), XIII, 25 (NGL I: 247) og XIII, 26 (NGL I: 248).

⁵⁴ *Frostatingslova* XIV, 4 (NGL I: 249–250), XIV, 7 (NGL I: 250–251) og XIV, 10 (NGL I: 252).

Som i Den eldre Gulatingslova er altså fem nytta som grunnleggjande tidseining i brorparten av bolokane i Frostatingslova. Men bruken er enno meir utbreidd; fem går igjen i 3/4 av bolokane i Frostatingslova, medan det gjer det i 2/3 av bolokane i Den eldre Gulatingslova. Dette er òg spegla i frekvensen: fem er nytta som grunnleggjande tidseining i 38 kapittel i Frostatingslova mot 17 i Den eldre Gulatingslova. Dette er påfallande, sidan det i Frostatingslova, som vi har sett, eksplisitt er understreka at ein ikkje kan føra sak på tinget på ein søndag. Dette gjer femdagarsfristen upraktisk i ein prosessuell samanheng – dersom ein opererte med ein sjudagarsfrist, så ville ein både unngått at folk vart stemna og møtte på tinget på ein søndag.

I Den eldre Gulatingslova er fem oftare nytta som grunnlag for materiell rett enn i ein prosessuell og institusjonell samanheng til saman. Det motsette er tilfellet i Frostatingslova. Her er fem som grunnleggjande tidseining berre nytta som grunnlag for materiell rett i åtte tilfelle,⁵⁶ i ein prosessuell samanheng i tolv tilfelle,⁵⁷ og så er fem nytta i begge samanhengar i eitt kapittel.⁵⁸ Dei resterande nitten tilfella der vi finn ein referanse til fem som grunnleggjande tidseining, er institusjonelle og knytte til det alt nemnde femtedagsstemnet.⁵⁹

Det er dermed fem nytta i ein institusjonell samanheng som er hovudårsaka til den langt hyppigare bruken av fem som grunnleggjande tidseining i Frostatingslova. Dette skuldast ei standardisering av tidsfristen for møte i ein *skiladómr* til fem dagar. Dette kan igjen vera noko som vart gjort i samband med dei mange redigeringar og oppdateringar

⁵⁵ *Frostatingslova* Innleiing kap. 15 (NGL I: 124) og kap. 16 (NGL I: 124).

⁵⁶ *Frostatingslova* II, 15 (NGL I: 135–136), IV, 30 (NGL I: 167), V, 16 (NGL I: 180–181), VII, 21 (NGL I: 203), X, 40 (NGL I: 226–227), X, 48 (NGL I: 228–229), XIII, 8 (NGL I: 242) og XIV, 10 (NGL I: 252).

⁵⁷ *Frostatingslova*. Innleiing kap. 15 (NGL I: 124), III, 23 (NGL I: 155), IV, 8 (NGL I: 160–161), IV, 27 (NGL I: 167), IV, 33 (NGL I: 168), IV, 34 (NGL I: 168), X, 7 (NGL I: 218–219), X, 12 (NGL I: 220), X, 24 (NGL I: 222), XII, 8 (NGL I: 238–239), XIII, 21 (NGL I: 246) og XIV, 4 (NGL I: 249–250).

⁵⁸ *Frostatingslova* V, 13 (NGL I: 179–180).

⁵⁹ *Frostatingslova* Innleiing kap. 16 (NGL I: 124), III, 20 (NGL I: 153–154), IV, 7 (NGL I: 159–160), V, 7 (NGL I: 177), V, 8 (NGL I: 178), V, 13 (NGL I: 179–180), V, 16 (NGL I: 180–181), VIII, 17 (NGL I: 207), IX, 28 (NGL I: 215), IX, 30 (NGL I: 216), X, 3 (NGL I: 217–218), X, 16 (NGL I: 221), XIII, 1 (NGL I: 240–241), XIII, 17 (NGL I: 244–245) XIII, 23 (NGL I: 246–247) XIII, 25 (NGL I: 247), XIII, 26 (NGL I: 248), XIV, 6 (NGL I: 250) og XIV, 7 (NGL I: 250–251). Sjå NGL 5. bind (1895: 189).

som Frostatingslova ber preg av. Medan Den eldre Gulatingslova har delar som kan tidfestast langt tilbake i tid, nært opp til 1260, eller som er umogelege å tidfesta, ber heile Frostatingslova preg av å vera redigert og oppdatert på alle område. Difor står rettssamlinga fram som mindre arkaisk enn Den eldre Gulatingslova. Men det interessante i denne samanhengen er at i så fall kan femdagarsfristen ha vorte standardisert lenge etter at sju dagar lang veke var innført, og lenge etter at kristninga og reglane om heilagdagshald gjorde det upraktisk å ha ein femdagarsfrist.

Medan fem er den kortaste fristen i Den eldre Gulatingslova, er tre eit fristunnatak ved heimestemming i Frostatingslova. Sjølve heimstemningsordninga finn vi òg i Den eldre Gulatingslova, og det er ei ordning der ein stemner nokon til å vera heime slik at ein kan presentera vitne på eit krav. Sjølve ordninga med ein forenkla rettsprosess med to vitne, som har same verknad som ein dom, vart kalla *skírskotan* (skirskoting). I slike tilfelle er normalfristen etter Frostatingslova tre netter, og fem netter berre om “fjörðr eða fiáll bannar” (om fjord eller fjell hindrar det).⁶⁰ I Den eldre Gulatingslova finn vi altså ikkje ei slik spesifisering av ein eigen tidsfrist for heimestemme. Her heiter det berre at debitor kan stemnast med så kort frist som kreditor vil, men med 15 dagar som lengste frist. Seinare i same regelen om stemming til ting, er fem dagar kortaste fristen og “fim fimtum hin lengsta” (fem gonger fem den lengste) som vil seia 25 dagar.⁶¹ Dette er den einaste regelen der fem ikkje berre er ei fast tidseining, men òg vert nytta som grunnlag for å rekna ut andre og lengre tidseiningar.

Fem som grunnleggjande tidseining i kristenrettane for Borgarting og Eidsivating, og Bjarkøyretten for Nidaros

Vi har ikkje bevart rettsbøker for Borgarting og Eidsivating, tilsvarande dei som vart nedskrivne for Gulating og Frostating rundt 1260, som ein del av førebuinga til Landslova av 1274. Men for begge lagdøma har vi bevart kristenretten i fleire versjonar som truleg byggjer på nedskrivningar

⁶⁰ *Frostatingslova* IV, 8 (NGL I: 160–161) og X, 7 (NGL I: 218–219). *Frostatingslova* (1994: 55).

⁶¹ *Den eldre Gulatingslova*, kap. 35 (NGL I: 21).

som daterer seg til før 1150, sjølv om innhaldet nok har varierende alder (Halvorsen 2008: xvii–xviii).

Borgartings eldre kristenrett har i versjon I og II etter Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch si oppdeling i fyrste bind av *Norges gamle Love*, ein regel om at biskopen sin årmann skal gje dei som ikkje vil betala ei av dei ulike typane tiend, *fimt* (femt) til å gjera opp for seg, eller risikera ei bot på 6 øyrar.⁶² *Fimt* tyder i denne samanhengen ein fem dagars betalingsfrist. Dette er ein materiell bruk av femt, sidan regelen gjev rett til passivitet innanfor visse rammer, og er ikkje ein frist til å møte for å føra si sak. I versjon II av Borgartings kristenrett er det òg tale om *fimtar stæfnu* (femtarstemne) i samband med formueskifte, og då skal godset skiftast fem dagar etter at stemninga vart gjord.⁶³ Dette er den same typen *skiladómr* som er omtalt ovanfor, som har fått sitt namn etter lengda på stemningsfristen, og er ein institusjonell bruk av fem som grunnleggjande tidseining.

Fimt er nytta langt oftare i Den eldre kristenretten for Eidsivating. I versjon I, igjen etter oppdelinga til Keyser og Munch, finn vi *fimt* nytta sju gonger i samband med ein tidsfrist som utløyser straffetiltak dersom fristen ikkje vert halden.⁶⁴ Dette er fem i samband med materiell rett. I versjon II er *fimt* òg nytta sju gonger på same måten.⁶⁵

Tala frå dei eldre kristenrettene frå Borgarting og Eidsivating er berre knytte til ein bolck, og elles for små til å gjera nokon inngående analyse. Men vi skal merka oss at dei indikerer at bruken av fem som grunnleggjande tidseining ikkje var avgrensa til dei to lagdøma langs kysten av Noreg i sør, vest og nord, men òg vart nytta i dei to lagdøma aust i landet. Dette er ganske påfallande, sidan vi i Sverige altså ikkje finn ei sams grunnleggjande tidseining, men bruk av både fem og sju. Men Austlandet var lenge under sterk dansk påverknad, og – som vi har sett – var fem nytta som grunnleggjande rettsleg tidseining i dansk rett i mellomalderen.

⁶² Eldre Borgartings kristenrett I, kap. 11 (NGL I: 346) og II, kap. 22 (NGL I: 361).

⁶³ Eldre Borgartings kristenrett II, kap. 9 (NGL I: 356).

⁶⁴ Eldre Eidsivatings kristenrett I, kap. 8 (NGL I: 377), kap. 17 (NGL I: 381), kap. 30 (NGL I: 384–385), kap. 32 (NGL I: 386), kap. 38 (NGL I: 388), kap. 39 (NGL I: 388) og kap. 51 (NGL I: 392).

⁶⁵ Eldre Eidsivatings kristenrett II, kap. (NGL I: 395), kap. 13 (NGL I: 397), kap. 26 (NGL I: 400), kap. 28 (NGL I: 402), kap. 32 (NGL I: 403), kap. 35 (NGL I: 403) og kap. 41 (NGL I: 405).

Fem er påfallande sjeldan nytta i Bjarkøyretten for Nidaros. Som alt peikt på har vi her ein regel om at ein ikkje skal stemna på ein tysdag fordi då fell femdagarsfristen på ein søndag. Her finst òg ein regel om fem dagar som frist for å betala bot,⁶⁶ ein regel om femtarstemne,⁶⁷ fem dagar som frist for å gjera eit skadebotkrav gjeldande,⁶⁸ og til slutt er femdagarsfristen nemnd i samband med ein frist på tre dagar til å stemna til det som i realiteten må vera eit heimestemne.⁶⁹ Som for kristenrettane er tala så små at dei kan berre nyttast til å konkludera med at problemet med femdagarsfristen var kjent utan at ein dermed gjekk over til å operera med ein sjudagarsfrist.

Fem som grunnleggjande tidseining i kong Magnus Lagabøtes Landslov av 1274

Som vi har sett ovanfor, er *fimt* nytta i Den eldre Gulatingslova og i Frostatingslova sjølv etter at innføringa av ei sjudagarsveke og reglar om heilaghald av søndagen gjorde det upraktisk. Vi har òg sett at femtedagarsstemne vart gjennomført som ei form for *skiladómr* med ein standardisert fem dagar lang stemningsfrist. Det at fem ikkje miste sin aktualitet som ei grunnleggjande tidseining, ser vi likevel ikkje minst av Landslova av 1274. Dette er den største reforma av norsk rett i mellomalderen vi kjenner til, der truleg om lag 50 % av retten enten er heilt ny eller sterkt endra sjølv om den er henta frå Den eldre Gulatingslova, Frostatingslova og Bjarkøyretten for Nidaros. Endringane innanfor Frostating og Gulating var sjølv sagt langt større, fordi dei fekk ikkje berre heilt ny rett, eller eigen rett sterkt endra, men òg uendra, svakt endra eller sterkt endra rett frå det andre lagdømet. Det er dette som gjer at vi utan vidare kan snakka om den største reforma av norsk rett i mellomalderen som vi kjenner til, sjølv om vi må ta med i reknestykket at vi ikkje kjenner innhaldet i Borgartings- og Eidsivatingslova sidan vi berre har kristenretten bevart av desse lovene. Som ein del av ei slik reform ville det ha vore både nærlig-

⁶⁶ Regelen finst i *Bjarkøyretten* (1997) som kap. 30, s. 48, henta frå handskriftet AM 315g fol., jf. *Bjarkøyretten* (1997: xxii–xxxii).

⁶⁷ *Bjarkøyretten*, kap. 23 (NGL I: 308).

⁶⁸ *Bjarkøyretten*, kap. 138 (NGL I: 328–329).

⁶⁹ *Bjarkøyretten*, kap. 158 (NGL I: 332–333).

gjande og heller enkelt å gå frå fem til sju som grunnleggjande tidseining i lova. Men det skjedde ikkje.

I Landslova, slik ho er presentert i NGL av Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch i andre bind av NGL frå 1848, og seinare omsett av Absalon Taranger i 1915, er fem nytta som grunnleggjande tidseining i 17 kapittel, fordelt på fire av ti bolkar – to kapittel i Landvernsbolken,⁷⁰ to kapittel i Mannhelgbolken,⁷¹ tolv kapittel i Landleigebolken,⁷² og eitt kapittel i Kjøpebolken.⁷³ Magnus Rindal og Bjørg Dale Spørck har i sitt arbeid med eit komplett variasjonsapparat til Landslova basert på dei 39 bevarte komplette handskriftene og 49 unike handskriftfragment, funne at det er ein sjeldan variasjon at *fimt* vert vist til i dei to kapitla i Landvernsbolken og det i Mannhelgbolken.⁷⁴ Det rettaste er dermed å seia at det i Landslova er 14 kapittel som nyttar fem som grunnleggjande tidseining, fordelt på tre av ti bolkar. Utover dette er variasjonane små og ber preg av tilfelle. Men, som alt peikt på, er ikkje fem i noko tilfelle erstatta med sju, noko som er særst interessant i denne samanhengen.

I talet på kapittel er det dermed ein mindre omfattande bruk av fem som grunnleggjande tidseining enn i Frostatingslova, men ikkje i høve til Den eldre Gulatingslova. Men i høve til begge dei to eldre lovsamlingane er spreinga av bruken langt mindre i Landslova – fem er nytta i om lag 1/3 av bolkanen mot 2/3 og 3/4 i Den eldre Gulatingslova og Frostatingslova. Vidare er nesten alle referansane i same bolk, nemleg Landleigebolken. Dette indikerer ei langt svakare stilling for fem som grunnleggjande tidseining i Landslova enn i tidlegare rett.

I to kapittel i Landslova er fem vist til i samband med materiell rett,⁷⁵ og i to er det vist til *fimt* som ein prosessuell frist.⁷⁶ I eitt kapittel er fem nytta i samband med både materiell og prosessuell rett,⁷⁷ og i eitt er det

⁷⁰ Landslova III, 4 (NGL II: 36–37) og III, 13 (NGL II: 44).

⁷¹ Landslova IV, 12 (NGL II: 58) og IV, 19 (NGL II: 64–65).

⁷² Landslova VII, 4 (NGL II: 107), VII, 5 (NGL II: 107), VII, 8 (NGL II: 109), VII, 18 (NGL II: 115–116), VII, 24 (NGL II: 119), VII, 25 (NGL II: 119), VII, 31 (NGL II: 123) VII, 32 (NGL II: 123–124), VII, 48 (NGL II: 134–135), VII, 49 (NGL II: 135) VII, 52 (NGL II: 137–138) og VII, 61 (NGL II: 144–145).

⁷³ Landslova VIII, 8 (NGL II: 154–155).

⁷⁴ Landslova III, 4 (NGL II: 36–37), III, 13 (NGL II: 44) og IV, 19 (NGL II: 64–65).

⁷⁵ Landslova VII, 52 (NGL II: 137–138) og VIII, 8 (NGL II: 154–155).

⁷⁶ Landslova VII, 31 (NGL II: 123) og VII, 32 (NGL II: 123–124).

øg vist til femtestemne ved sida av *fimt*.⁷⁸ Det er det òg gjort i ni andre kapittel, noko som gjer den institusjonelle bruken av fem størst slik tilfellet er i Frostatingslova,⁷⁹ og av same grunn: ein viser til ei domsordning med fem som standardisert stemningsfrist. Igjen viser dette ei langt svakare stilling for fem som grunnleggjande tidseining i Landslova enn i tidlegare rett.

Ei årsak til den svakare stillinga kan skuldast at sjudagarsveka og heilagdagshald, og problema som ein femdagarsfrist i den samanhengen skapte, var meir etablerte då Landslova kom i 1274, og reformsituasjonen gjorde det naturleg å ta tak i problemet. Men Landslova innførte ingen sjudagarsfrist i staden. Difor må den svakare stillinga ha ei anna årsak. Det kan rett og slett vera at fem etter eit langt parallell-liv ved sida av sjudagarsveka, var svekka, men ikkje nok til å verta erstatta av ei ny grunnleggjande tidseining. Samstundes skal vi merka oss at femdagarsfristen nytta i samband med materiell rett ikkje er endra i Kristian IVs norske lov av 1604.⁸⁰ Omsetjinga til dansk gav høve til å gjera endringar av heilt utdaterte eller uønskte delar av Landslova, men vart i liten grad nytta, og altså ikkje i det heile når det gjeld femdagarsfristen.

Belegg for ei eldre veke enn sjudagarsveka i diktinga

Bruken av tidsfristen *fimt* i lovene er nok det sterkaste argumentet for at den førkristne veke i Norden bestod av fem dagar, men det finst også støtte i diktinga for at det har funnest ei tidseining på fem dagar. Belegga for denne tidseininga er ikkje særleg mange, men det er heller ikkje å venta. Vi har ikkje mykje dikting overlevert frå perioden før sjudagarsveka vart innført. I *Guðrúnarkviða II*, som vert kalla *hin forna* (den gamle) seier Gudrun i str. 13: “Fór ek of fjalli / fimm dœgr talit / unz ek høll Halfs / háva þaktak” (Eg for over fjell / i fem dagar rekna / før eg Halvs hall / den høge fann) (*Eddukvæði II*, 2014: 355). Men i strofe 35 i

⁷⁷ Landslova VII, 8 (NGL II: 109).

⁷⁸ Landslova VII, 61 (NGL II: 144–145).

⁷⁹ Landslova IV,¹² (NGL II: 58), VII, 4 (NGL II: 107), VII, 5 (NGL II: 107), VII, 18 (NGL II: 115–116) VII, 24 (NGL II: 119), VII, 25 (NGL II: 119), VII, 48 (NGL II: 134–135) og VII, 49 (NGL II: 135).

⁸⁰ Kristian IVs norske lov VI, 50 og VII, 8 etter *Kong Christian den Fjerdes Norske Lovbok af 1604*, s. 147 og 165.

same diktet møter vi tidseininga sju dagar to gonger: “vér sjau daga / svalt land riðum / en aðra sjau / unnir kníðum” (sju dagar reid vi / over svalt land / og i andre sju / kløyvde vi bårerne) (*Eddukvæði* II, 2014: 360). I *Hávamál* finst det to døme på bruken av ei tidseining på fem dagar. I strofe 51 lyder teksten: “Eldi heitari brennr með illum vinum friðr fimm daga” (heitare enn eld brenn kjærleiken med dårlege vener i fem dagar) (*Eddukvæði* I, 2014: 332), og i strofe 74 finst dømet: “fjöld um viðrir á fimm dögum enn meira á mánaði” (veret snur ofte på fem dagar og endå meir på ein månad) (*Eddukvæði* I, 2014: 336–337).

Guðrúnarkviða II er ikkje mellom dei yngste dikta, men truleg heller ikkje mellom dei aller eldste. At diktet opererer både med ei tidseining på fem og sju dagar, kan såleis passa bra. *Hávamál* er halde for å vere eit gamalt eddadikt. Det er også sitert av den norske skalden Eyvindr Finns-son i diktet *Hákonarmál*, dikta etter at Håkon den gode fall i 961 (Finnur Jónsson, red., 1912–15: BI, 60). Begge eddadikta vart skrivne ned på Island, men tidseininga på fem dagar har halde seg i diktinga. I folkeleg tidsrekning kan også førestellinga om ei tidseining på fem dagar gjerne ha halde seg lenge etter at sjudagarsveka var innført. Særleg det siste dømet frå *Hávamál* er interessant, for samanstillinga med månad viser ganske klart at fem dagar har vore ei tidseining mellom døger og månad.

I skaldediktinga finst det ikkje mange stader der tidseiningar er nemnde, men ein periode på fem finst nemnd i lausavise 41 av skalden Kormákr Ógmundarson. Skalden klagar over at han måtte sova i same hus som gamlekjærasten sin, men ikkje i same seng, *fimm nettr* (fem netter) (Finnur Jónsson, red., 1912–15: BI, 79).

Om vi kastar eit sideblikk til eit gamalengelsk dikt som *Beowulf* så finst det heller ikkje der nemnd mange tidseiningar av ei lengd som kunne tilsvare ei veke, men dei få som finst, synest å passa inn i eit system der veka har fem dagar. I line 545 er det skildra ein kamp som varer *fif nihta* (fem netter), og Beowulfs gravhaug, nemnd i line 3159, vart bygd *on tȳn dagum* (på ti dagar), altså på eit tidsrom som inneheld eit dagetal som kan delast på fem.

Tidseininga fem netter/dagar finst også i sagalitteraturen. I fornaldarsoga *Hálfdanar saga Brönufostra* er denne tidseininga fem netter brukt to gonger i kap. 5 (*Fornaldarsögur Norðurlanda* 4, 1954: 300). Men i denne saga er tidseininga seks netter brukt to kapittel seinare, så truleg har tidseininga fem netter i denne unge islandske teksten ikkje noko med lengda på ei gamal veke å gjera. Det er sjølv sagt også å venta at ‘fem dagar’

kort og godt kan tyde ‘fem dagar’, og ikkje har noko med vekelengd å gjera. Døme på dette har vi ganske sikkert i opplysninga i kongesogelitteraturen, som truleg kan følgjast tilbake til skaldediktet *Geisli*, strofe 25 (1152/53), av Einarr Skúlason om at Olav den heilage vart skrinlagd eit år og fem dagar etter at han fall på Stiklestad (Finnur Jónsson, red., 1912–15: BI, 433). Translasjonsdagen for kongen vart feira fem dagar etter dødsdagen.

No finst det både i eddadikt og i andre norrøne tekstar nemnt tidseningar som er lenger enn fem dagar, men kortare enn ein månad. Tidseningar på åtte netter eller ni netter møter vi også i ein del tekstar.⁸¹ Desse tidseiningane kan tilsynelatande komplisera teorien om ei femdagsveke.

I *Hávamál*, strofe 138, seier Odin: “Veit ek at ek hekk / vindga meiði á / nætr allar níu” (Eg veit at eg hekk / i eit vindblást tre / i heile ni netter) (*Eddukvæði I*, 2014: 350). *Skírnismál*, strofe 21, nemner Odins ring *Draupnir* som det dryp åtte nye ringar av “ena níunda hverja nótt” (kvar niande natt) (*Eddukvæði I*, 2014: 384). I same diktet, strofe 41, lovar jotundottera å møta Frøy etter *nætr níu* (ni netter) (*Eddukvæði I*, 2014: 388). Ifølgje Snorris *Edda*, *Gylfaginning*, kap. 49, brukte Hermod ni netter på vegen til Hel for å fri ut Balder (Faulkes, red., 1988: 47). Også i diktet *Sólarljóð*, som er eit dikt med kriste innhald, men i eddastil med mange referansar til norrøn mytologi, finst tidseininga *níu dagar*. I strofe 51 finn vi verslinene: “Á norna stóli / sat ek níu daga” (På nornestolen sat / eg ni dagar) (Bugge, red., 1867: 365). I sagalitteraturen møter vi nokre få stader tidseininga ni netter, t.d i *Njáls saga*, kap. 123, der ein mann vert skulda for å vera kvinne kvar niande natt (*Brennu-Njáls saga*, 1954: 314). Same motiv finst også i *Króka-Refs saga*, kap. 7 (*Króka-Refs saga*, 1959: 134). Til og med i Den eldre Gulatingslova, kap. 138, er dette motivet brukt som døme på *yki*, dvs. ærekrenkande skuldingar mot ein mann som ikkje kan vera sanne.⁸²

Tidseininga ni netter/dagar finst nesten berre brukt i mytologiske tekstar, unntaka er tekstar som knyter tidseininga til overnaturlige hendingar, som dei to sagatekstane som fortel om menn som vart kvinner kvar

⁸¹ Tala åtte og ni, så vel som fem, finst også i samband med tidseininga vinter/år, men desse går vi ikkje inn på her.

⁸² *Den eldre Gulatingslova*, kap. 138 (NGL I: 57).

niande natt. Døma tyder helst på at denne tidseininga ikkje har med normal tidsrekning å gjera, men er fast knytt til det magiske og mytiske.

Også i den norrøne diktinga finst tidseininga åtte netter/dagar/døger brukt berre nokre få gonger. Vi finn døma i prosainnleiinga til gudediktet *Grímnismál* og i strofe 2 i diktet der Odin seier: “Átta nætr sat ek / milli elda hér” (åtte netter set eg / her mellom eldar) (*Eddukvæði I*, 2014: 368). I *Brymskviða*, strofe 28, seier Loke der han skal forklara kvifor “brura” hadde så skremmelege augo: “Svaf vætr Freyja / átta nóttum” (Frøyja sov slett ikkje / på åtte netter) (*Eddukvæði I*, 2014: 426). I ein prosatekst i *Hlóðskviða* er det skildra eit slag som varer åtte dagar: “þeir börðust svo átta daga” (dei slost såleis åtte dagar) (*Eddukvæði II*, 2014: 429). I eddadiktet *Helreið Brynhildar*, strofe 12, seier Brynhildr om forholdet til Sigurðr Fáfnisbani, som reid over elden som omgav borga hennar med Gunnarrs utsjånad og trulova seg med henne: “hvertki knátti / hønd yfir annat / átta nöttum / okkart leggja” (ingen av oss kunne / leggja handa / om den andre / i åtte netter) (*Eddukvæði II*, 2014: 351). I ei skaldestrofe som er tileigna Grímr Droplaugarson i *Droplaugarsona saga*, lausavise 5, fortel skalden at han ein gong måtte liggja ute *átta dægr við ótta* (åtte døger i redsle) etter eit hemndrap (Finnur Jónsson, red., 1912–15: BI: 184).

Tidseininga på åtte dagar/netter/døger er, som tidseininga på fem, ikkje mange, men dersom åtte dagar/netter/døger ein gong fanst i samfunnet si tidsrekning, og samfunnet hadde gått over til ei sju dagars veke før tekstane vart skrivne ned, kanskje også før dei fekk si form i den munnlege tradisjonen, så er det ikkje ventande å finna mange døme. Tidseininga på åtte dagar/netter/døger synest å stå for eit tidsrom som verkar ulideleg langt, ei lang veke.

Det er også eit spørsmål om tidseininga på åtte dagar/netter/døger, som trass alt finst belagt i norrøne kjelder, skal sjåast i samheng med seinare folkeleg tidsrekning som har nemninga åtte dagar om ei veke. Vi reknar med at seiemåten åtte dagar om ei veke skal forklarast slik at ein i rekninga av dagar tek utgangspunkt i den dagen ein har når ein byrjar å rekna dagar, og reknar til same dag i komande veke. Om to veker seier ein derimot fjorten dagar, ikkje femten dagar, som ville vera det konsekvente om ein følgde same reknemåten som for åtte dagar. Å seia åtte dagar om ei veke er vanleg i heile Norden og vidare (Aasen 1918 [1892]: 36).

Opphavet til tidseininga åtte dagar som er brukt identisk med sjudagarsveka, kan gjerne ha det opphavet som er nemnt, men spørsmålet er

om denne tidseininga kan ha vore hjelpt fram av at det fanst ei eldre tids-eining på åtte dagar. Dersom åttedagarsveka var ei veke som kom med års mellomrom for å justera tidsrekninga mot solåret, så har denne langveka vore eit sjeldan fenomen, men førestellinga om ei lang veke var ikkje bunden til den verkelege langveka. Åtte dagar kunne verta eit uttrykk for eit tidsrom som kjendest langt. I det færøyske balladespråket er åtte dagar brukt på denne måten, t.d. i *Álvur kongur* strofe 16 og 17 som har teksten: “Átta daga Álvur kongur / í eysturmála stóð (stendur)” (Kong Alv dreiv og auste [skip] / i åtte dagar) (Hammershaimb 1855: 4). Eit liknande innhald synest uttrykket åtte dagar å ha i *Göngu Rólvs kvæði* strofe 34: “Gingu fullar átta dagar / frysti jökilstræti” (heile åtte dagar gjekk / fraus snau-fjellsveg) (Hammershaimb 1855: 134). Balladespråket er sjølv sagt vanskeleg å datera sidan balladane kunne eksistera i munnleg tradisjon over lang tid før dei vart skriftfeste, oftast på 1800-talet. Innhaldet i “åtte dagar” i desse færøyske balladane har likevel betydeleg likskap med uttrykket slik det er brukt i dei siterte eddadikta, og viser at gamal bruk av åtte dagar (ulideleg lang tid) og nyare meir nøytral meining, åtte dagar brukt identisk med veke, har overlappa.

Om den førkristne germanske veka som var brukt i Norden, bestod av femdagarsveker, som vi meiner det er mykje som talar for, så vart året med 73 femdagarsveker (365 dagar) i lengda for kort. I dag løyser vi dette med å leggja inn ein dag kvart fjerde år. Det ville vera å undervurdere menneska i dei førkristne germanske samfunna om vi trur at dei ikkje ville prøva å finna ei løysing på problemet når dei såg at veketalet ikkje gjekk opp i solåret. Vi har sett at islendingane justerte året sitt med ei heil veke i den tidsrekninga som vart foreslått av Þorsteinn surtr. Ifølgje Beda justerte dei i England måneåret mot solåret med ein månad med visse mellomrom. Det mest sannsynlege er difor at også i Skandinavia venta ein med å justera mot solåret til det hadde gått nokre år. Dersom det er rett at vekerekninga var sentral, ville det vera logisk at dei venta med å justera mot solåret til dei kunne skyta inn ei ekstra femdagarsveke, men det ville føra til ei justering så sjeldan som kvart tjuande år, og det kunne verta noko sjeldan med tanke på kontinuitet i samfunnet. Eit alternativ kunne vera å utvida ei veke med nokre dagar, til dømes til åtte dagar, som ville gje justering kvart tolvte år.

Det må innrømmast at vi ikkje har avgjerande argument for at det fanst ei langveke i det førkristne samfunnet i Norden som vart brukt til å justera tidsrekninga mot solåret. Det vi har som argument for ei slik

veke, er for det første at også året med 73 femdagarsveker måtte justerast mot solåret. For det andre veit vi av dei tidlege kjeldene som seier noko om kor store justeringane var, Beda og Ari fróði, at det vart justert med større tidseiningar enn ein dag, og for det tredje at det i norrøne kjelder fanst tidseiningar på åtte dagar/netter/døger. Spørsmålet er om desse tre forholda kan kombinerast for å gje argument for eksistensen av ei “langveke” som med faste mellomrom vart skoten inn for å justera mot solåret. Teorien om ei langveke på åtte dagar kan kanskje også finna støtte i det faktum at den førkristne romerske veka var på åtte dagar, og denne vekelengda var nok kjend for germanarane. Det kan dessutan nemnast at i nokre av dei samiske kalendrane hadde ei av vekene i januar 8 dagar. Ein ekstra dag vart skoten inn i ei normalveke for at veketalet skulle gå opp i året (Granlund & Granlund 1973: 18 og 94–95). Dette kan støtta teorien om eksistensen av ei åttedagarsveke i Norden før innføringa av sjudagarsveka.

Kvifor *fimt*, eller fem dagar, og ikkje veke?

Dei germanske språka, også dei nordiske, hadde det ordet vi framleis har som *veke* (norr. *vika*). Men både det norske lovspråket og eldre poetiske tekstar tyder på at det er ei form *fimt*, eller rett ut uttrykket fem dagar/netter, som understrekar at eininga som vert brukt, er fem dagar, ikkje i same grad ordet for veke. Grunnen for dette treng kanskje ikkje noka særleg forklaring, men det er sjølvsagt slik at eit ord eller uttrykk som presiserer at veka er fem dagar, er meir presist enn ordet *vika* (veke). Dersom det var slik at normalveka var fem dagar, men at det også fanst ei langveke på åtte dagar, kan det kanskje ha gjort sitt til at ordet *vika* (veke), har verka upresist. Ei slik langveke ville likevel ha kome så sjeldan at det er vanskeleg å tru at det kan ha vore ein hovudgrunn til å velja uttrykket fem dagar og ikkje *vika* (veke). Men det finst eit anna forhold som kunne gjera ordet *vika* (veke) tvitydig innanfor germanske område. Det var påverknaden frå kristne område som hadde sjudagarsveke, og sameksistensen av dei to tidsrekningane i den lange perioden kristendomen var kjend, men ikkje hadde slege gjennom, eller berre fanst i visse område eller lag av samfunnet. Spesielt i samanhengar der ein måtte uttrykkja seg presist, som t.d. i lovspråket, var eit uttrykk for veke som

nemnde talet på dagar i veka, langt meir presist og utvitydig enn ordet *vika*.

Valet mellom ordet *vika* (veke) og eit ord eller uttrykk som nemner dagtalet i veka, er truleg også eit forhold som vi bør sjå i samanheng med kva slags namn dei hadde på dagane i dei germanske samfunna den gongen dei etter alt å døme rekna tida i veker på fem dagar. Av dei namna på dagar som vi kjenner frå norrøn tid, og som enno er i bruk, er dei fleste brukte i alle dei germanske språka. Dei fire dagane med gudenamn i namnet, tysdag (*týsdagr*), onsdag (*óðinsdagr*), torsdag (*þórsdagr*) og fredag (*frjádagr*), har tilsynelatande namn etter gudane Tyr (Týrr), Odin (Óðinn), Tor (Þórr), og Frigg eller eventuelt Frøya (Freyja). Men desse dagnamna er omsetjingslån etter dei latinske dagnamna som var kalla opp etter gudane Mars, Merkur, Jupiter, og gudinna Venus.⁸³ Søndag (*sunnudagr*) er også eit omsetjingslån til eit germansk språk frå latin *dies solis*,⁸⁴ det same gjeld måndag (*mánudagr*), truleg frå latin *dies lunae*. Dagnamnet laurdag av *laugardagr* (laugedag) er spesielt for Norden.⁸⁵ Desse dagnamna vart tekne i bruk i Norden etter først å ha fått innpass på germanske område som kom i kontakt med dei kristne områda i Europa tidlegare. Når dette skjedde, er vanskeleg å seia, I artikkelen “Dagnavn” (KLNLM) reknar Didrik Arup Seip med at germanarane fekk kjennskap til sjudagarsveka alt på 200-talet, og han slår fast at dagnamna høyrer saman med sjudagarsveka, og vart tekne i bruk i Norden i førkristen tid (Seip 1957: sp. 611–616). Argumentet for dette har vore at det er lite sannsynleg at heidne gudenamn på vekedagane kom som del av kristen tidsrekning. På tysk område vart dagnamnet som har namn etter Odin (Wothan), ikkje mykje brukt, her vart dagen kalla midtvekedag (*mittwoch*). Etter kristninga reagerte også islendingane på dei heidne dagnamna, og biskop Jón Ógmundarson (1052–1121) innførte “kristne” dagnamn, *miðvikudagr* for *óðinsdagr*, kanskje etter tysk mønster, og *fastudagr* (fastedag) for *frjádagr*. *Týsdagr* vart erstatta med *þriðjudagr* (tredjedag) og *þórsdagr* med *fimtudagr* (femtedag). Også på norsk område vart dagnamnet *miðvikudagr* noko brukt. Det er vanskeleg å vita om dette dagnamnet er innlånt frå tysk

⁸³ *Frjádagr* er kanskje ikkje eit omsetjingslån, men eit lån frå eit anna germansk språk. På det nordiske området er dei andre dagnamna neppe omsetjingslån direkte frå latin, men frå eit anna germansk språk.

⁸⁴ Den norrøne forma, *sunnudagr*, er mest truleg ei innlånt tysk form. I norrønt er også forma *dróttinsdags* (Herrens dag) brukt.

⁸⁵ Også forma *þváttdagr* (vaskedag) finst.

område, eller om vi skal sjå bruken av denne forma i samband med dei nye islandske dagnamna.⁸⁶

At dagane vart nemnde med nummeret dei hadde i veka, er også eit relativt vanleg system. I artikkelen “Tideräkning” (KLNLM) nemner Kustaa Vilkkuna at i eit stort austersjøfinsk område, som hadde lånt inn det skandinaviske ordet *vika* (finsk form *viikko*), hadde vanlege kvardagar nummer, første kvardag, andre kvardag osv. Dette er eit forhold som gjer det rimeleg å stilla spørsmålet om dagane i den gamle femdagarsveka, eller nokre av dei, kan ha hatt namn av denne typen. Ein kan også spørja seg om namn av denne typen framleis var kjende då dei vart innførde på Island rundt 100 år etter kristninga, og om det var ein grunn til at slike vekenamn vart valde? Etter at dei nye dagnamna vart innførde av biskop Jón, finst dei gamle “heidne” dagnamna likevel brukte no og då gjennom heile mellomalderen i islandske kjelder, og den same parallelle bruken av gamle og nye dagnamn kan sjølvsagt også ha funnest tidlegare. Om dagnamna i femdagarsveka, eller nokre av dei, hadde namn som sa kva nummer dei hadde i veka, er det truleg eit forhold som ville gjera det naturleg å nemna talet på dagar i veka i staden for å bruka ordet for veke.

Konklusjon

Bruken av tidseininga *fimt* i lovene, i særleg grad i dei norske, samanhalde med dei danske, er eit sterkt argument for at lengda på veka, før sjudagarsveka vart innført, var fem dagar. I nokre nordiske lover vert femdagarsfristen heilt eller delvis erstatta av ein sjudagarsfrist. Sjudagarsfristen er knytt til sjudagarsveka, og denne overgangen til sju dagar vert difor eit ytterlegare argument for at den tidseininga som vart erstatta, *fimt*, også stod for ei veke. Eksistensen av ei eldre femdagarsveke finn også støtte i andre norrøne tekstar enn lovene. Særleg verslina i *Hávamál*, strofe 74, “fjöld um viðrir / á fimm dögum / enn meira á mánaði” (veret snur ofte på fem dagar og meir på ein månad) fortel ganske tydeleg at fem dagar er tidseininga mellom dag og månad, altså ei veke. Argumenta for eksistensen av ei langveke på åtte dagar er mindre sterke, men vi meir-

⁸⁶ I norsk lovspråk finst forma *miðvikudag* brukt nokre få gonger, og dei fleste belegga finst i kristenrettane. Det kan tyde på at Kyrkja hadde sans for denne religionsnøytrale forma (sjå oppslagsordet *miðvikudagr* i Hertzberg 1895: 446).

ner likevel at tidseininga *átta dagar*, *átta dægr*, og oftast *átta nætr*, i norrøne kjelder, som synest å gje litt andre og negative assosiasjonar enn det meir nøytrale uttrykket *átte dagar* som vi kjenner frå moderne språk som likeverdig med ei veke, gjev ganske gode argument for eksistensen av ei slik langveke som må ha erstatta ei vanleg femdagarsveke ca. kvart tolvte år.

Germanarane kan ha fått kjennskap til sjudagarsveka alt på 200-talet, som Seip meinte, men overgangen kan ha skjedd seinare, og endeleg overgang vart nødvendig først med kristninga. Dei to tidsrekningane kan ha funnest parallelt i ein lang periode, noko vi indirekte kan sjå av at *Konungs skuggsjá* ikkje problematiserer tilhøvet mellom sjudagarssyklusen for flo og fjøre, og syklusen for måne og sol som tilnærma går opp i fem. Sjølv etter innføringa av sjudagarsveka kan den eldre tidsrekninga ha levt vidare på område der denne ikkje kom i konflikt med kyrkjeleg tidsrekning, som i tidsfristar i lovene og i folkeleg tidsrekning. Vi har kjelder som fortel om at islendingane innførde ny tidsrekning i landnámstida, og måtte justere denne etter kort tid. I resten av Norden må vi rekna med at sjudagarsveka vart teken i bruk i kristne miljø samstundes med at misjonen starta, men femdagarsveka kan ha eksistert parallelt med den nye kristne tidsrekninga. Den sterke stillinga til femdagarsfristen i lov-språket, særleg i norske lover, kan indikera at den endelege overgangen til sjudagarsveka kom seint i Noreg, men viser truleg også at delar av lov-praksis, slik som faste fristar for å stemne nokon til ting, har fått ei fast etablert form før kristninga.

Litteratur

- Aksnes, Kaare. 2018. "Uke." *Store Norske leksikon* / <https://snl.no/uke>. Beda. *De temporum ratione*. I: *Bedae opera disascalica* 2, red. Charles W. Jones. Corpus Christianorum. Seris Latina, 123B. Turnhout: Brepols. 1997.
- Beowulf*. Utg. Seamus Heaney. London: The Folio Society. 2010 [1999].
- Bjarkøyretten – Nidaros eldste bylov*. 1997. Oms. Jan Ragnar Hagland, Jørn Sandnes. Oslo: Samlaget.
- Bjerkvik, Verner. 2003. *Hevd i Gulatingslova*. Bergen: Universitetet i Bergen, Det juridiske fakultetet.

- Brennu-Njáls saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit, bd, 12. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. 1954.
- Bugge, Sophus (red.). 1867. *Norræn fornkvæði. Sæmundar Edda hins fróða*. Christiania: Malling.
- Den eldre Gulatingslova*. Red. Bjørn Eithun, Magnus Rindal og Tor Ulset. Oslo: Riksarkivet. 1994.
- Droplaugar sona saga*. Utg. Jón Jóhannesson. Íslenzk fornrit, bd, 11, Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. 1950.
- Eddukvæði I. Goðakvæði*. Utg. Jónas Kristjánsson og Vésteinn Ólason (Íslenzk fornrit). Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. 2014.
- Eddukvæði II. Hetjukvæði*. Utg. Jónas Kristjánsson og Vésteinn Ólason (Íslenzk fornrit). Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. 2014.
- Faulkes, Anthony (oms.). 1988: *Snorri Sturluson. Edda. Prologue and Gylfaginning*. [London]: Viking Society for Northern Research, University College London.
- Fenger, P. A. (utg.). 1863. *Ansgars levnetsbeskrivelse af Erkebiskop Rimbert*, oversatt paa Dansk af P. A. Fenger. København: Th. Michaelsen & Tillges Forlag.
- Frostatingslova*. Red. og oms. Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes. Oslo: Det Norske Samlaget. 1994.
- Gísla saga*. Utg. Björn K. Þórolfsson og Guðni Jónsson. Íslenzk fornrit, bd, 6. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. 1943.
- Granlund, Ingalill og John. 1973. "Lapska Ben- och Träkalendrar." *Acta Lapponia* XIX. Stockholm: Almquist & Wiksell.
- Hálfðanar saga Brönufostr*. Utg. Guðni Jónsson. *Fornaldar sögur Nordurlanda* 4. [Reykjavík]: Íslendingasaganútgáfan. 1954.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld. 2008. "Innledning." I: *De eldste østlandske kristenrettene*. Red. Eyvind Fjeld Halvorsen og Magnus Rindal. Oslo: Riksarkivet.
- Hammershaimb V. U. (red.). 1855. *Færøiske Kvæder samlede og besørgede ved V. U. Hammersheimb*. Kjøbenhavn: Det nordiske Litteratur-Samfund.
- Heggstad, Leiv. 1930. *Gammalnorsk ordbok. Ny umvølt og auka utgåve av "Gamalnorsk ordbok" ved Hægstad og Torp*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Helle, Knut. 2001. *Gulatinget og Gulatingslova*. Leikanger: Skald.
- Hertzberg, Ebbe. 1895. "Glossarium." I: *Norges gamle Love* V. Red. Gustav Storm og Ebbe Hertzberg. Christiania: Grøndahl & Søn.

- Holm-Olsen, Ludvig, utg. [1945] 1983. *Konungs skuggsjá. Norrøne tekster* 1. 2. reviderte opplag. Oslo: Norsk Historisk Kjeldeskrift-institutt.
- Hødnebo, Finn. 1972. *Ordbog over Det gamle norske Sprog af Dr. Johan Fritznér. Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo. Fjerde bind A-Q*. Oslo—Bergen—Tromsø: Universitetsforlaget.
- Íslendingabók*. Utg. Jakob Benediktsson. Íslenzk fornrit, bd. 1. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag. 1968.
- Iversen, Tore. 2001. “Jordeie og jordleie – Eigedomsbegrepet i norske middelalderlover.” *Collegium medievale*, 14: 79–113.
- Jansson, Sam Owen. 1974. “Tideräkning.” I: *Kulturbhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 18, 207–277. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Jansson, Sam Owen. 1975. “Vecka.” I: *Kulturbhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 19, 593–596. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kong Christan den Fjerdes Norske lovbog af 1604*. Red. Fr. Hallager og Fr. Brandt. Christiania: Feilberg & Landmark. 1855.
- Króka-Refs saga*. Utg. Jóhannes Halldórsson. Íslenzk fornrit, bd. 14. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag. 1959.
- Landnámabók*. Utg. Jakob Benediktsson. Íslenzk fornrit, bd. 1. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag. 1968.
- Mundal, Else. 2012. “The relationship between heathens and Christians in Scandinavia in the time before Christianisation.” I: *The Creation of Medieval Northern Europe. Essays in honour of Sverre Bagge*. Red. Leidulf Melve og Sigbjørn Sønnesyn. Oslo: Dreyer forlag.
- NGL I = *Norges gamle Love* I. Red. R. Keyser og P. A. Munch. Christiania: Chr. Gröndahl. 1846.
- NGL II = *Norges gamle Love* II. Red. R. Keyser og P. A. Munch. Christiania: Chr. Gröndahl. 1848.
- Rimbert, *Vita Anskarii*. Sjø Fengel (red.).
- Seip, Didrik Arup 1957. “Dagnavn.” I: *Kulturbhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 2, 611–616. Oslo: Gyldendals norsk forlag.
- Sunde, Jørn Øyrehagen. 2014. “Daughters of God and counsellors of the judges of men – a study in changes in the legal culture in the Norwegian realm in the High Middle Ages.” I: *New Approaches to Early Law in Scandinavia*. Red. Stefan Brink og Lisa Collinson. Acta Scandinavica, vol. 3. Turnhout: Brepols.
- Sunde, Jørn Øyrehagen. 2017. “Frostating og demokrati – Var Frostating ein forløpar for det moderne demokratiet etter Grunnlova av 1814?”

- I: *Frostating i et historisk lys*. Red. Ole Risbøl. Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet.
- Troels-Lund, Troels Frederik. 1969 [1898]. *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Århundrede. Trettende Bog: Livsbelysning*. 6. utgåve ved Erik Kjersgaard. København: Gyldendal.
- Vilkuna, Kustaa 1974. "Tideräkning (Finland)." I: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 18, 177–280. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Aasen, Ivar. 1918 [1873]. *Norsk Ordbog*. Kristiania: Cammermeyers forlag.

Abstract

The authors discuss the old theory that the Nordic and Germanic week in pre-Christian times consisted of five days. In Ari fróði's *Íslendingabók* we learn that the Icelanders early in the settlement period started to reckon the year in 52 weeks consisting of seven days each. Ari does not mention how many days the week consisted of before that time. The strongest argument in favour of the existence of a week of five days in the pre-Christian period can be found in Scandinavian, and especially Norwegian, laws, in which a time unit of five days frequently occurs. This time unit, as a possible continuation of an older week of five days, is therefore central to the discussion. The theory about the five day week also finds some support in Old Norse literary texts, especially poetry. The authors argue that the time unit of eight days or nights occurring in Old Norse texts has its origin in one long week of eight days that replaced one normal week about every twelfth year.

Jørn Øyrehagen Sunde
Det juridiske fakultet,
Universitetet i Bergen
Postboks 7800
5020 Bergen
Jorn.sunde@uib.no

Else Mundal
Institutt for lingvistiske,
litterære og estetiske studium
Universitetet i Bergen
Postboks 7805 NO-5020 Bergen
Epost: else.mundal@uib.no